

Marcin Imach

Islam w Jerozolimie

Nurt SVD 50/1 (139), 77-92

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Islam w Jerozolimie

Marcin Imach

sonimach@op.pl
Uniwersytet Śląski

Ur. 1975; absolwent Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (teologia) i Śląskiej Wyższej Szkoły Zarządzania w Katowicach (ekonomia, zarządzanie); ukończył studia podyplomowe z rachunkowości; obecnie doktorant na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (teologia). Zainteresowania badawcze: Kościoły i religie na Bliskim Wschodzie.

W ostatnich latach często można usłyszeć o muzułmanach na Bliskim Wschodzie. Próbują oni zawłaszczać terytoria, które w ich przekonaniu powinny do nich należeć. Na spornym terenie znajduje się m.in. Jerozolima, miejsce ważne zarówno dla chrześcijan, jak i żydów oraz muzułmanów. Czy ekstremiści islamscy są skłonni uznać, aby miejsce to było dostępne dla wszystkich?

Trzeba przypomnieć, że Mahomet po przybyciu do Medyny w 622 roku odmówił modlitwę, zwracając się twarzą ku Jerozolimie (dopiero potem nastąpiła zmiana kierunku modlitwy na Mekkę). Z kolei podczas *Isry* (podróży nocnej) był w Jerozolimie¹. Muzułmanie uważają bowiem, że Prorok w cudowny sposób został przeniesiony z Mekki do Jerozolimy, a stamtąd rozpoczęła się jego droga do nieba. Jerozolima zajmuje również wyjątkowe miejsce w mistyce islamskiej². Muzułmanie nazywają to miasto *Al-Quds*, czyli „święte miejsce”³.

Pewne problemy dotyczące Jerozolimy wynikają także z faktu, że po Mekce i Medynie jest ona trzecim Miastem Świętym dla wy-

¹ M. Taha Żuk, *Jerozolima*, [w:] E. Sakowicz (red.), *Czy islam jest religią terrorystów?*, Kraków 2002, s. 24-26.

² G. Ignatowski, *Kościół i synagoga*, Warszawa 2000, s. 151.

³ A. Jasiński, *Jerozolima. Promień miłości Jahwe*, Kraków 1999, s. 13.

znawców islamu. O ile w Mekce znajduje się Al-Kaba (uświęcony dom Boży), a w Medynie Wielki Meczet z grobem Proroka Mahometa, o tyle w Jerozolimie znajduje się Święta Skala, na której – według muzułmanów – spoczęła arka. Muzułmanie wierzą, że jest to sam środek wszechświata⁴.

Mając to wszystko na uwadze, interesujące wydaje się prześledzenie losów Jerozolimy pod panowaniem islamskim. Być może taka wiedza pozwoli na odpowiedź na pytanie, czy muzułmanie byliby skłonni zawrzeć kompromis terytorialny, który zadowoliliby trzy wielkie religie monoteistyczne obecne w Jerozolimie.

W tym celu w pierwszej części artykułu zostaną zaprezentowane dzieje Jerozolimy przed pojawieniem się islamu w tym mieście. Druga część pracy ukaże historię Jerozolimy od zdobycia jej przez muzułmanów do okresu wypraw krzyżowych. Następnie zaprezentuje się okres wypraw krzyżowych w Jerozolimie. W dalszej kolejności przedstawi się dzieje islamu w tym mieście w czasach okupacji tureckiej. Ostatnia część dotyczyć będzie muzułmanów w Jerozolimie w czasach współczesnych.

Jerozolima do czasów islamskich

Prawdopodobnie trudno byłoby zrozumieć szacunek, jaki muzułmanie żywią do Jerozolimy, bez poznania jej historii z okresu poprzedzającego pojawienie się tam islamu. Koran i hadisy wzmiankują o osobach, które miały kontakt z Jerozolimą na długo przed pojawieniem się w niej islamu.

Jerozolima znana była już w III tysiącleciu przed Chr. W tekstach odkrytych w Ebla⁵, pochodzących z około 2500 roku przed Chr., wśród wielu wymienionych miast pojawia się także nazwa *Urusalim*, czyli Jerozolima. Pierwotni jej mieszkańcy byli prawdopodobnie Kanańczykami, a więc Semitami. Nazwę miasta Izraelici przejęli od swych poprzedników. Warto zauważyć, że Jerozolima występuje w Biblii także pod nazwą *Szalem*. Określenie to pojawiło się w Księdze Rodzaju, gdy Melchizedek błogosławił Abrama⁶. Do miejsca, gdzie Abraham składał w Salem ofiary Bogu, po dziś dzień nawiązują muzułmanie.

Biblijni autorzy w odniesieniu do Jerozolimy stosowali także czasami nazwę Syjon. Pierwotnie określała ona najstarszą część Jerozolimy, a następnie Wzgórze Świątynne, czyli Moria. Jerozolimę – po

⁴ G. Ignatowski, *Kościół...*, dz. cyt., s. 149 n.

⁵ Miasto położone na południe od Aleppo w Syrii.

⁶ Zob. Rdz 14,17-20.

zdobyciu jej przez Dawida – nazywano także Miastem Dawida. Inne spotykane jej określenia to Miasto Święte oraz Miasto Jahwe⁷.

Dla Jerozolimy kluczową rolę odgrywała świątynia Salomona. Została ona wzniesiona na wzgórzu Moria w X wieku przed Chr., a zburzona w 586 roku przed Chr. Druga świątynia została zniszczona w 167 roku przed Chr. przez Antiocha IV Epifanesa⁸. W 63 roku przed Chr. Jerozolima została zdobyta przez Pompejusza. W tym okresie powstała tzw. świątynia Heroda, której budowa została rozpoczęta w 20-19 roku przed Chr. Zasadnicze prace zostały ukończone 10 lat później. Jednak liczne detale powstawały jeszcze przez wiele lat. Uważa się, że z przerwami była ona budowana do 64 roku po Chr.⁹. Odbudowana przez Heroda świątynia stanowiła jeden z najwspanialszych obiektów Cesarstwa Rzymskiego. W Ewangelii według św. Łukasza była ukazywana jako ważna przestrzeń zbawczych wydarzeń¹⁰.

Od 6 roku po Chr. Jerozolima traciła na swym znaczeniu. W dużej mierze wynikało to z faktu, iż po śmierci Heroda Wielkiego (4 rok po Chr.) Rzymianie nie przekazali władzy jednemu z jego synów, ale podzielili ją pomiędzy wszystkich trzech. Sprawujący w Jerozolimie władzę Archelaus został w 6 roku odsunięty od rządów przez Rzymian. Władzę w Judei objęli wówczas prokuratorzy. Za siedzibę obrali sobie jednak Cezareę Nadmorską. Spowodowało to, że znaczenie Jerozolimy zaczęło się zawężać jedynie do wymiaru religijnego. W latach 64-66 prokurator Florus pozbawił Świątynię Jerozolimską pieniędzy. W efekcie doprowadziło to do rozruchów, a następnie tzw. pierwszej wojny żydowskiej. Na czele powstania stanął początkowo Eleazar, syn arcykapłana Ananiasza. W Świątyni Jerozolimskiej wstrzymano składanie codziennych ofiar na rzecz cesarza oraz imperium, co w praktyce stanowiło wypowiedzenie wojny. Wewnątrz miasta dochodziło do ciągłych walk pomiędzy stronnictwami żydowskimi. Szacunek Rzymian dla piękna świątyni był jednak tak duży, że podczas ataku na Jerozolimę Tytus Flawiusz pragnął zachować budowlę nietkniętą. Niestety, wskutek wzniesionego pożaru uległa ona zniszczeniu¹¹. Józef Flawiusz twierdził, że za ruinę świątyni odpowiadali głównie Żydzi. Zamknęli się oni w pomieszczeniach właściwej świątyni i co pewien czas

⁷ A. Jasiński, *Jerozolima...*, dz. cyt., s. 13.

⁸ J. Gać, *Moja Ziemia Święta*, Łódź 2000, s. 76-78.

⁹ A. Parrot, *Wśród zabytków Samarii i Jerozolimy*, tłum. E. Zwolski, Warszawa 1971, s. 139 n.

¹⁰ K. Mielcarek, *Jerozolima. Starotestamentowe i hellenistyczne korzenie Łukaszczyńskiego obrazu świętego miasta w świetle onomastyki greckiej*, Lublin 2008, s. 33.

¹¹ A. Jasiński, *Jerozolima...*, dz. cyt., s. 180-185.

przypuszczali ataki na Rzymian. Podczas jednej z pogoni za uciekającymi Żydami pewien żołnierz rzymski przez otwór w ścianie wrzucił żagiew do środka¹².

Warto odnotować, że w Jerozolimie w 70 roku oprócz świątyni było też około 400 synagog. Powstawały one z kilku powodów. Synagoga była miejscem, w którym czytano i słuchano, uczono oraz interpretowano Torę¹³.

Żydzi, którzy nie mogli pogodzić się z utratą świątyni, rozpoczęli kolejną rebelię. Było to tzw. powstanie Bar Kochby. Rzymianie pokonali rebeliantów i w 135 roku cesarz Hadrian na oczyszczonym placu świątynnym polecił ustawić swój konny posąg¹⁴. Jerozolimę zamieniono w pogańskie miasto Colonia Aelia Capitolina. Żydzi zostali wówczas z niej wypędzeni. W ich pamięci tkwiły głęboko: Ściana Płacz (jedyne zachowane fragmenty Świątyni Jerozolimskiej), grób króla Dawida na Syjonie, starożytny cmentarz na Górze Oliwnej¹⁵.

Sytuacja Jerozolimy zaczęła się zmieniać wraz z uznaniem chrześcijaństwa za równoprawną religię w Cesarstwie Rzymskim w 313 roku. Z imieniem cesarza Konstantyna I Wielkiego wiąże się powstanie w Jerozolimie bazylik Grobu Świętego (Zmartwychwstania) oraz Wniebowstąpienia. Z kolei w 362 roku cesarz Julian Apostata zgodził się, by Żydzi odbudowali świątynię. Jednak wraz z jego śmiercią rozpoczęte prace porzucono¹⁶. W dużej mierze przyczyniło się to do tego, że wzgórze Moria uchodziło wśród judeochrześcijan za miejsce przeklęte. Pozostawione samo sobie z czasem porosło dziczą¹⁷.

Mimo to od IV wieku chrześcijanie na szeroką skalę zaczęli pielgrzymować do Jerozolimy. Związane to było z faktem, iż chrześcijańska wizja tego miasta wykraczała zdecydowanie poza doczesność. W Apokalipsie uczniowie Chrystusa spotykają się z zapowiedzią nowego i niebieskiego Jeruzalem¹⁸.

W efekcie Jerozolima zaczęła się rozwijać. W czasach Justyniana Wielkiego zbudowano tam kościół św. Piotra na Syjonie oraz kościół Najświętszej Maryi Panny¹⁹. Jednak w 614 roku Persowie pod do-

¹² J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s.74 n.

¹³ M. Rosik, *Judaizm u początków ery chrześcijańskiej*, Wrocław 2003, s.152.

¹⁴ J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s.79.

¹⁵ K. Kostrzębska, *Hebrajski*, Warszawa 2007, s. 89.

¹⁶ A. Parrot, *Wśród zabytków...*, dz. cyt., s.156.

¹⁷ J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s.79.

¹⁸ G. Ignatowski, *Kościół...*, dz. cyt., s.148 n.

¹⁹ H. Manikowska, *Jerozolima-Rzym-Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008, s. 182 n.

wództwem Chosroesa II (Chosrowa) splądrowali Jerozolimę i przejęli relikwie Krzyża. Najazd Chosroesa obrócił w ruinę wszystkie kościoły chrześcijańskie w Palestynie – za wyjątkiem bazyliki w Betlejem²⁰. Przez Persów zburzona została nawet Bazylika Świętego Syjonu²¹. Dopiero w 629 roku cesarz bizantyjski Herakliusz wypędził najeźdźców z Jerozolimy²². Losy Jerozolimy przed pojawieniem się w niej wyznawców islamu były niewątpliwie bardzo burzliwe.

Muzułmanie w Jerozolimie do okresu wypraw krzyżowych

W 638 roku kalif Umar (Omar) zdobył Jerozolimę. Cesarz bizantyjski Herakliusz zdawał sobie sprawę, że ta strata będzie długotrwała. Mimo to miejscowi chrześcijanie oraz Żydzi po początkowym szoku związanym z najazdem arabskim dostrzegli w nim pewne pozytywne. Arabowie pozwolili mieszkańcom zachować własne miejsca kultu. Równocześnie nałożony na nich podatek był znacznie mniej dotkliwy niż ten, który wcześniej wyznaczyło Bizancjum. Także prześladowania za czasów arabskich były sporadyczne²³.

Ponadto zdobycie Jerozolimy przez Arabów nie pozbawiło patriarchatu jerozolimskiego prawa do miejsc świętych. Specjalne uregulowania w tej kwestii podpisał sam kalif²⁴. Muzułmanie pozwolili zatem chrześcijanom wyznawać swoją wiarę, choć tylko w miejscach kultu. Wszelkie zewnętrzne przejawy czci Bogu zostały zabronione. Nadto muzulmanie uznali Jerozolimę za miasto święte (*Al-Quds*)²⁵.

O pokojowych zamiarach muzulmanów w stosunku do innych religii w Jerozolimie może świadczyć fakt, iż sunnicki kalif Omar po wkroczeniu do Jerozolimy odprawił modlitwę na schodach Bazyliki Bożego Grobu. Nie chciał wchodzić do środka świątyni, aby muzulmanie nie zamienili jej na meczet²⁶. Częściowo było to wynikiem tego, że kalif, wkraczając do Jerozolimy, szukał głównie pamiątek po Mahomecie. Wiedział bowiem, iż Prorok – zgodnie z ówczesnymi opowia-

²⁰ J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s. 88 n.

²¹ T. Jelonek, *Śladami Męki Pańskiej*, Kraków 1998, s. 23.

²² P. Siniscalco, *Starożytny Kościoły Wschodnie*, tłum. K. Piekarczyk, Kraków 2013, s. 62 n.

²³ S. Leśniewski, *Jerozolima 1099*, Warszawa 1995, s. 5 n.

²⁴ M. Bendza, A. Szymaniuk, *Starożytny patriarchaty prawosławne*, Białystok 2005, s. 113.

²⁵ P. Siniscalco, *Starożytny Kościoły...*, dz. cyt., s. 63.

²⁶ M. Taha Żuk, *Jerozolima...*, dz. cyt., s. 24-26.

daniami²⁷ – na grzbiecie swej skrzydlatej klaczy i w towarzystwie anioła Gabriela dotarł do Jerozolimy. Spotkał się tam z Abrahamem, Mojżeszem oraz Jezusem. Kalif szukał zatem tych miejsc, aby móc w nich zbudować meczety.

Ponadto gdy Omar wkroczył do Jerozolimy, zastał miejsca święte w opłakanym stanie. Zabrał się za porządkowanie terenu. Oczywiście zadbał o to, aby szybko wzniesiono prowizoryczny meczet w południowej części Haram²⁸.

Taki obraz islamu w Jerozolimie pozostaje w kontraście z informacjami, wedle których Omar zburzył około 4000 kościołów na Bliskim Wschodzie²⁹.

Jerozolima zaczęła się zmieniać. Jeszcze za czasów kalifa Omara muzułmanie wzniesli wspomniany meczet Al-Aksa. Początkowo był to skromny drewniany budynek. W latach 709-715 został on zastąpiony pięcionawową budowlą poszerzoną do ogromnych rozmiarów. Natomiast Kopuła na Skale stanęła w pełnej okazałości już w 691 roku (przyjmuje się, że wznosił ją kalif Abd al-Malik z Damaszku, za którego panowania przekształcono też bizantyjską bazylikę Najświętszej Maryi Panny na meczet Al-Aksa). Budowla została usytuowana tam, gdzie Dawid postawił ołtarz całopalenia³⁰. Na placu świątynnym nie brak innych budowli muzułmańskich, które powstawały w różnych okresach³¹. Można w związku z tym stwierdzić, że meczety Al-Aksa oraz Kopuła Skały posadowione są na miejscu dziedzica Świątyni Jerozolimskiej³².

Muzułmanie w pewnych okresach byli w Jerozolimie bardzo tolerancyjni wobec innych religii. Wynika to z faktu, iż Jerozolimę jeszcze pod koniec VII wieku zamieszkiwali głównie chrześcijanie. Nawet w obecnych czasach nie brak głosów, że zarówno meczet Al-Aksa jak i Kopuła Skały nawiązywały swym stylem do Bazyliki Bożego Grobu³³.

Islam w Jerozolimie często zmieniał swe oblicze. Bywały okresy, w których chrześcijanie byli tolerowani, oraz takie, w których bezwzględnie ich prześladowano. Sytuacja w tym względzie wyglądała

²⁷ Koran nie był wówczas jeszcze spisany jako jedna księga.

²⁸ Haram esz-Szerif – można określić jako platforma po świątyni. Zob. A. Parrot, *Wśród zabytków...*, dz. cyt., s. 157.

²⁹ M. Maliński, *Historia Kościoła*, Wrocław 1994, s. 142.

³⁰ P. Siniscalco, *Starożytne Kościoły...*, dz. cyt., s. 63.

³¹ J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s. 88 n; M. Taha Żuk, *Jerozolima...*, dz. cyt., s. 24-26.

³² J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s. 68.

³³ J. Gnilka, *Koran i chrześcijaństwo*, tłum. M. Waluś, Kielce 2010, s. 168.

podobnie na terenie całego Bliskiego Wschodu. Już w 705 roku muzułmanie w Damaszku zamienili bazylikę św. Jana Chrzyciela na meczet³⁴. Z kolei w Jerozolimie za panowania Omara II (717-720) rozpoczęły się ogromne prześladowania chrześcijan³⁵.

Muzułmanie w Jerozolimie – wskutek rokowań z władcami państwo europejskich – często godzili się na pewne ustępstwa wobec chrześcijan. W 787 roku kalif Harun al-Raszyd dzięki wstawianictwu Karola Wielkiego zezwolił na założeniu protektoratu w miejscach świętych. Z kolei za panowania cesarza bizantyjskiego Konstantyna IX Monomacha udało się zrealizować umowę z kalifem, na mocy której zaprzestano prześladowań chrześcijan oraz pozwolono powrócić do chrześcijaństwa siłą nawróconym na islam. Należy zaznaczyć, iż pomimo panowania arabskiego oraz częstych prześladowań chrześcijan w Jerozolimie tamtejszy Kościół był prężny³⁶. Wynikało to zapewne z faktu, iż przez znaczną część VIII wieku cesarz Bizancjum był heretykiem, który prześladował wielu chrześcijan; być może z tego powodu Kościół jerozolimski rozwijał się pod rządami Arabów. Sytuacja taka miała miejsce zarówno za czasów dynastii Umajjadów jak i Abbasydów. W IX wieku patriarcha Jerozolimy pisał do patriarchy Konstantynopola, że władze muzułmańskie postępują godziwie z miejscowymi chrześcijanami.

Klęska militarna dynastii Abbasydów doprowadziła do licznych walk pomiędzy państwami, które wyrosły na jej gruzach. Ułtwiło do Bizancjum podbój Syrii oraz części Palestyny w latach 960-975. Jerozolima pozostała jednak niezdobyta.

W X wieku walkom Bizancjum z Arabami o ziemię Bliskiego Wschodu zaczynał przyświecać charakter religijny. Celem cesarza Bizancjum Jana I Tzimiskesa stało się zdobycie miejsc świętych w Jerozolimie oraz zniszczenie tam islamu. Jego następca Bazyli II zawarł z kalifem rozejm i nie kontynuował ekspansji na Bliskim Wschodzie³⁷. Warto zauważyć, że działo się to w chwili, gdy muzułmanie nasilili prześladowania w Jerozolimie³⁸.

Wzrost prześladowań nastąpił zwłaszcza w latach 1004-1014 za panowania kalifa Al-Hakima. Pomimo że był on synem chrześcijanki oraz wychowywali go chrześcijańscy nauczyciele, w 1009 roku nakazał zburzyć Bazylikę Bożego Grobu. W tym okresie muzułmanie spa-

³⁴ M. Maliński, *Historia Kościoła...*, dz. cyt., s. 138.

³⁵ M. Bendza, A. Szymaniuk, *Starożytne patriarchaty...*, dz. cyt., s. 113.

³⁶ Tamże, s. 114.

³⁷ S. Leśniewski, *Jerozolima 1099...*, dz. cyt., s. 6 n.

³⁸ M. Bendza, A. Szymaniuk, *Starożytne patriarchaty...*, dz. cyt., s. 113.

lili i ograbili około 30 tys. kościołów. Znaczna część chrześcijan została też zmuszona do przejścia na islam. Pod koniec życia Al-Hakim zaczął nawet częściowo prześladować muzułmanów. Od 1029 roku, gdy Fatymidzi posiadali władzę nad Palestyną, zezwolili chrześcijanom na odbudowę kościołów oraz pielgrzymowanie do miejsc świętych. W Jerozolimie znowu pojawili się chrześcijanie.

Sytuacja chrześcijan w Jerozolimie stała się bardzo trudna w 1078 roku, gdy Turcy seldżuccy rozpoczęli okupację miasta. Wszelkie pielgrzymki wyznawców Chrystusa do Jerozolimy stały się w zasadzie niemożliwe. Ta sytuacja była jednym z głównych powodów podjęcia późniejszych wypraw krzyżowych³⁹.

Od 1079 roku Jerozolimą władał Tutusz Ibn Alp Arslan. Z kolei jej namiestnikiem został Artuk Ibn Aksak. Turków zaatakowali jednak wrogowie wewnętrzni i zewnętrzni. Podróżujący w tym czasie pielgrzymi do Jerozolimy mieli poczucie stałego zagrożenia oraz powszechnego zamętu. Od lat 60. XI wieku Turcy seldżuccy coraz częściej atakowali Bizancjum. Klęska cesarstwa pod Manzikertem w 1071 roku doprowadziła do zachwiania obrazu Bizancjum jako obrońców chrześcijaństwa wschodniego. Turcy opanowali niemal całą Azję Mniejszą. Za swoją siedzibę obrali Nikeę⁴⁰. Z kolei Jerozolima, zajęta przez Turków seldżuckich – jak wspomniano – w 1076 roku, została od nich uwolniona dopiero w 1098 roku przez kalifa Egiptu⁴¹.

Islam w Jerozolimie wielokrotnie zmieniał swe oblicze. Wynikało to m.in. z tego, że w mieście zmieniali się przedstawiciele poszczególnych dynastii, plemion, a nawet nacji (jak w przypadku Turków). Trudno w związku z tym o jednoznaczną opinię w kwestii traktowania chrześcijan przez muzułmanów w Jerozolimie w tym okresie.

Jerozolima w czasie wypraw krzyżowych

Znaczącym problemem w Jerozolimie był fakt, iż od czasu opanowania tego terenu przez muzułmanów w VII wieku pielgrzymi i osadnicy chrześcijańscy często doświadczali ataków ze strony muzułmanów. Brakowało dobrze zorganizowanej wspólnoty, która czuwałaby nad bezpieczeństwem dróg oraz dbała o Boży Grób⁴². Idea wojny świętej i jej ogłoszenie w 1095 roku przez papieża Urbana II były

³⁹ Tamże, s. 114.

⁴⁰ S. Leśniewski, *Jerozolima 1099...*, dz. cyt., s. 8-10.

⁴¹ P. Siniscalco, *Starożytnie Kościoły...*, dz. cyt., s. 63.

⁴² J. Blaschke, *Tajemnice średniowiecza*, tłum. M. Boberska, Warszawa 2007, s. 196-202.

również reakcją na wcześniejszą politykę kalifa Al-Hakima. Władca ten propagował dyskryminację chrześcijan, niszczenie kościołów, a w latach 1009-1010 dopuszczono się – jak wspomniano – profanacji Grobu Chrystusa⁴³. Trzeba podkreślić, że wyprawy krzyżowe wyrosły z entuzjazmu religijnego, a nie z myśli o podboju świata arabskiego⁴⁴.

Szacuje się, że w wyprawie krzyżowej z 1096 roku, która doprowadziła do zdobycia Jerozolimy, brała udział ogromna ilość ludzi⁴⁵. Za S. Leśniewskim warto zaznaczyć, iż muzułmanie z Jerozolimy, przygotowując się na atak krzyżowców, wygnali z miasta wszystkich chrześcijan, obawiając się ich działań sabotażowych. Nie można również pominąć faktu, że muzułmanie z Jerozolimy, wiedząc, jakie problemy występują na tym terenie z wodą pitną⁴⁶, przed oblężeniem miasta zatruli ujęcia wody wokół niej. Z tego powodu wielu chrześcijan zmarło w mękach, zanim zorientowano się, że ujęcia są zatrute. Muzułmanie nie przebiali w środkach, aby bronić miasta. Gdy oblegający Jerozolimę krzyżowcy postanowili obejść jej mury w procesji, byli obrzucani obelgami przez muzułmanów⁴⁷. Warto dodać, iż mury Jerozolimy pochodziły jeszcze z II wieku. Odbudował je cesarz Hadrian po wojnie żydowskiej z 70 roku oraz powstaniu Bar Kochby⁴⁸.

W lipcu 1099 roku Jerozolima została zdobyta przez chrześcijan. Spotykane dane wskazywały, że zginęły ogromne ilości mieszkańców zamordowanych przez chrześcijan podczas szturm na miasto. Te wydarzenia utrudniły dialog muzułmańsko-chrześcijański w tym mieście⁴⁹. Ponadto gdy krzyżowcy wkroczyli do Jerozolimy, Kopułę Skały zamienili na kościół chrześcijański – *Templum Domini*. Z kolei w meczecie Al-Aksa król Baldwin założył swój dwór⁵⁰. W 1118 roku utworzono stowarzyszenie religijne, którego celem była obrona pielgrzymów udających się do miejsc świętych. Nazywano ich Rycerzami Świątyni, ponieważ ich siedzibą była dawna Świątynia Jerozolimska, bądź templariuszami. Na ich czele stanął Hugon z Payens. Przez 10 lat zakon liczył tylko dziewięćciu członków opiekujących się Bazyliką Grobu Świętego⁵¹.

⁴³ K. Kościelniak, *Dżihad. Święta wojna w islamie*, Kraków 2002, s. 43.

⁴⁴ Tamże, s. 45.

⁴⁵ M. Maliński, *Historia Kościoła...*, dz. cyt., s. 143.

⁴⁶ Jerozolima nie posiadała własnych ujęć wody – zob. S. Leśniewski, *Jerozolima 1099...*, dz. cyt., s. 169 n.

⁴⁷ Tamże, s. 170-178.

⁴⁸ Tamże, s. 169.

⁴⁹ Tamże, s. 183-186.

⁵⁰ A. Parrot, *Wśród zabytków...*, dz. cyt., s. 157.

⁵¹ J. Blaschke, *Tajemnice średniowiecza...*, dz. cyt., s. 196-202.

W 1187 roku Saladyn, sułtan Egiptu, rozgromił armię krzyżowców pod Hattim, a następnie opanował Jerozolimę⁵². Nie brak informacji, iż w przeciwieństwie do krzyżowców potraktował on pokonanych w sposób łagodny i uprzejmy, co nie zawsze pokrywa się z faktami. Miał okazać miłosierdzie ludności zamieszkującej miasto⁵³. Takie postępowanie muzułmanów trzeba uznać za wyjątkowe. Warto jednak przypomnieć, że gdy w 1187 roku Saladyn stanął z armią pod murami Jerozolimy, rozpoczęły się pertraktacje dotyczące honorowej kapitulacji. Ogromną ilością złota udało się kupić wolność wielu tysięcy chrześcijan⁵⁴. Sułtan po wejściu do Jerozolimy przepędził katolickich księży, a obrońców miasta wziął w niewolę. Ocalone chrześcijańskie miejsca święte oddał chrześcijanom wschodnim⁵⁵.

Bezpośrednio po wejściu do Jerozolimy muzułmanie strącili krzyż z Kopyły na Skale (dokonano tego na oczach ludności chrześcijańskiej). Saladyn niezwłocznie przystąpił do renowacji meczetów położonych na terenie Haram⁵⁶. Do miasta mogli powrócić Żydzi oraz muzułmanie, którzy wcześniej byli mordowani lub też skazywani na wygnanie przez łacinników⁵⁷. Decyzją sułtana chrześcijanie mogli opiekować się wybudowaną przez krzyżowców świątynią na Syjonie⁵⁸. W tym celu płacili muzułmanom daninę.

Nie wszystkie chrześcijańskie świątynie mogły jednak istnieć w Jerozolimie. Kościół zbudowany przez krzyżowców na miejscu Wieczernika został w 1219 roku zdewastowany na rozkaz sułtana Damaszku Melek-el-Moaddama⁵⁹.

W XIII wieku Jerozolima przechodziła z rąk chrześcijańskich w muzułmańskie – i odwrotnie. Dopiero w 1244 roku ostatecznie dostała się pod panowanie muzułmanów z Egiptu⁶⁰. Z kolei w 1335 roku sułtan Malek-an-Nazer zgodził się (za ogromną opłatą), aby w Jerozolimie osiedliło się kilku mnichów z zakonu św. Franciszka. Muzułmanie wielokrotnie próbowali odzyskać pewne miejsca, które nabyli franciszkanie. Chodziło przede wszystkim o domniemany grób króla Dawida, którego pamięć jest czczona także w islamie⁶¹.

⁵² J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s. 98.

⁵³ Zob. www.macierz.org.pl/artykuly/sufizm/znaczenie-jerozolimy-i-haramasz-szarif-w-mistycznym-islamie.html [dostęp: 12.02.2015].

⁵⁴ A. Parrot, *Wśród zabytków...*, dz. cyt., s. 157-159.

⁵⁵ J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s. 98.

⁵⁶ A. Parrot, *Wśród zabytków...*, dz. cyt., s. 159.

⁵⁷ P. Siniscalco, *Starożytne Kościoły...*, dz. cyt., s. 63.

⁵⁸ W tym przypadku miejsce Wieczernika.

⁵⁹ T. Jelonek, *Śladami Męki...*, dz. cyt., s. 24 n.

⁶⁰ P. Siniscalco, *Starożytne Kościoły...*, dz. cyt., s. 63.

⁶¹ J. Gać, *Moja Ziemia...*, dz. cyt., s. 99.

Bez wątplenia przedstawiony okres wzbudził pewną niechęć muzułmanów z Jeruzolimy wobec chrześcijan. Można tu dostrzec załżki dzisiejszego postrzegania chrześcijan przez muzułmanów z Jeruzolimy.

Jeruzolima pod panowaniem tureckim

Na początku XVI wieku sytuacja polityczna uległa zmianie. Co prawda w Jeruzolimie nadal panował islam, jednak w tym przypadku jego wyznawcami byli Turcy otomańscy.

W 1517 roku sułtan Selim I zakończył panowanie mameluków w Palestynie⁶². W związku z tym Jeruzolima dostała się pod władanie muzułmańskich Turków. Sulejman Wspaniały uczynił Jeruzolimę ważnym ośrodkiem osmańskim. Miasto wzbogacił licznymi fontannami, a w latach 1547-1550 otoczył je murem, który istnieje do dziś⁶³.

Islamska polityka wobec innych religii była w tym czasie nieco zbliżona do tej z wcześniejszych okresów. Uznawano, że miejsca w Jeruzolimie, które są związane z islamem, powinny bezwzględnie przynależeć do muzułmanów. Dotyczyło to zwłaszcza grobu Dawida. W związku z tym w czasach tureckiego panowania w XVI wieku Wieczernik został zamieniony na meczet proroka Dawida (chrześcijanie nie mieli do niego prawa wstępu)⁶⁴. W 1551 roku franciszkanie zostali wysiedleni z Syjonu.

W 1538 roku sułtan Sulejman Wspaniały przekazał patriarsze Jeruzolimy firman i nadał mu prawo do miejsc świętych na terenie tego miasta. Z kolei w 1558 roku muzułmanie przekazali franciszkanom upadający monaster Iberon, a w 1565 roku Groę Betlejemską.

W XVII wieku potęga imperium tureckiego stawała się coraz bledsza. Muzułmanie w Jeruzolimie często nie byli w stanie narzucić chrześcijanom swego stanowiska. W XIX wieku spory dotyczące miejsc świętych były na tyle duże, że stały się m.in. jednym z pretekstów wybuchu wojny krymskiej w 1854 roku. Po jej zakończeniu zawarto układ pomiędzy Francją, Rosją a Turcją w zakresie dostępu do miejsc świętych. Sytuacja muzułmanów w Jeruzolimie była w tym czasie wypadkową owego układu. Ponadto wszystkie strony ubiegające się o prawo posiadania miejsc świętych podjęły się wspólnej odbudowy zniszczonej w wyniku trzęsienia ziemi świątyni Bożego Grobu⁶⁵.

⁶² M. Bendza, A. Szymaniuk, *Starożytne patriarchaty...*, dz. cyt., s. 115.

⁶³ P. Siniscalco, *Starożytne Kościoły...*, dz. cyt., s. 64.

⁶⁴ T. Jelonek, *Śladami Męki...*, dz. cyt., s. 27.

⁶⁵ M. Bendza, A. Szymaniak, *Starożytne patriarchaty...*, dz. cyt., s. 115-117.

W czasach panowania tureckiego islam w Jerozolimie wyraźnie tracił na znaczeniu. Militarne podupadanie muzułmańskich Turków powodowało, że często byli oni zmuszeni godzić się na kompromisy dotyczące Jerozolimy, narzucane im przez Francję i Rosję.

Jerozolima w czasach współczesnych

Słabnąca pozycja islamu w Jerozolimie w XIX wieku wynikała w dużej mierze z problemów militarnych muzułmanów. Panowanie tureckie, a tym samym dominacja islamu w Jerozolimie, zakończyły się podczas I wojny światowej, gdy oddziały brytyjskie odbiły miasto. W 1920 roku Jerozolima została ogłoszona stolicą Palestyny, która stała się częścią terytorium mandatowego Wielkiej Brytanii⁶⁶. Trzeba dodać, że po zajęciu przez aliantów w 1917 roku Palestyny Anglicy zastali patriarchat jerozolimski zmagający się z tzw. problemem arabskim. Dla rozwiązania tego problemu w 1926 roku powołana została komisja w celu rozstrzygnięcia konfliktu pomiędzy patriarchatem a wspólnotą arabską⁶⁷. Dopiero w 1936 roku chrześcijanom pozwolono wrócić na Syjon⁶⁸.

Dla zobrazowania zmian, które następowały w tym czasie w Jerozolimie, trzeba zauważyć, że w 1919 roku na terenie dzisiejszego Izraela mieszkało 55 tys. Żydów, 457 tys. Arabów oraz 90 tys. chrześcijan. W 1933 roku Żydów było 189 tys., Arabów 750 tys., a chrześcijan 90 tys.⁶⁹.

Liczebnie muzułmanie byli najsilniej reprezentowani na tym terenie. Jednak od strony politycznej dominowali tu Brytyjczycy. Po II wojnie światowej Jerozolima została podzielona na część jordańską (Stare Miasto) oraz żydowską (zachodnie Nowe Miasto)⁷⁰. Sytuacja ta była także wynikiem uwzględnienia postulatu Organizacji Narodów Zjednoczonych z 29 listopada 1947 roku, aby Jerozolima pozostała pod specjalnym międzynarodowym nadzorem⁷¹. W mieście następował znaczący wzrost liczebny Żydów i muzułmanów. Przy niezmienniej liczbie chrześcijan prowadziło to do ich wykluczenia z wielu sfer życia społecznego.

Wspomniana rezolucja ONZ z 1947 roku zadecydowała o za-

⁶⁶ P. Siniscalco, *Starożytnie Kościoły...*, dz. cyt., s. 64.

⁶⁷ M. Bendza, A. Szymaniak, *Starożytnie patriarchaty...*, dz. cyt., s. 116 n.

⁶⁸ T. Jelonek, *Śladami Męki...*, dz. cyt., s. 28.

⁶⁹ J. Grzesik, *Palestyna, Izrael w latach 1894, 1933-1993, 2005*, Lublin 2007, s. 176.

⁷⁰ P. Siniscalco, *Starożytnie Kościoły...*, dz. cyt., s. 64.

⁷¹ G. Ignatowski, *Kościół i synagoga...*, dz. cyt., s. 155.

kończeniu mandatu brytyjskiego i utworzeniu dwóch niepodległych państw – arabskiego i żydowskiego. Stronami konfliktu stali się więc muzułmanie oraz Żydzi. Chrześcijanie nie byli brani pod uwagę. O ile Żydzi zaakceptowali ten plan, o tyle Arabowie pod przywództwem Mohammada Amina al-Husainiego stanowczo go odrzucili. Wraz z odrzuceniem planu w całym kraju nasiliły się arabskie ataki na Żydów⁷². Od 1947 roku także Stolica Apostolska opowiadała się za umiędzynarodowieniem miejsc świętych⁷³.

14 maja 1948 roku ogłoszono powstanie suwerennego państwa Izrael. Przez cały ten okres następowały znaczące zmiany w strukturze demograficznej Jerozolimy. Na początku XX wieku chrześcijanie w Palestynie stanowili około 10% ludności. Obecnie jest ich mniej niż 2%. W samej Jerozolimie w 1948 roku żyło około 30 tys. chrześcijan⁷⁴. Trzeba jednak przyznać, iż pomimo wzrostu ludności muzułmańskiej w Jerozolimie wyznawcy islamu przeważnie przychylnie odnosili się do chrześcijaństwa. W 1958 roku król Jordanii Husajn wydał rezolucję, na mocy której zobowiązał rząd do ochrony patriarchatu Jerozolimy. Równocześnie muzułmanie często przyczyniali się do odbudowy chrześcijańskich świątyń. Przykładem może być inicjatywa rządu Jordanii, który przekazał znaczne środki na remont małej i dużej kopuły Bazyliki Bożego Grobu⁷⁵.

W wyniku wojny z 1967 roku cała Jerozolima znalazła się pod zarządem Izraela. Fakt ten do dziś rodzi ciągle spory z Palestyńczykami, którzy podkreślają, że miasto to musi stać się stolicą przyszłego państwa palestyńskiego. Ich roszczenia dotyczą wschodniej, arabskiej części Jerozolimy. Izrael utrzymuje natomiast, że Jerozolima powinna być stolicą państwa Izrael⁷⁶. Należy dodać, że wycofanie muzułmanów (militarne) z Jerozolimy nie było dobrowolne. W 1967 roku to pokonane wojsko jordańskie wycofało się, pozostawiając całą Jerozolimę w rękach Izraela⁷⁷.

Dramatyczny spadek ludności chrześcijan nastąpił w latach 1948-1967, gdy wschodnią częścią miasta rządziła Jordania⁷⁸. Mogłoby to świadczyć o tym, że chrześcijanie nie byli należycie traktowani przez

⁷² O. Almong, *Wielokulturowy Izrael*, tłum. A. Olek i in., Warszawa 2011, s. 311.

⁷³ M. Choroszewicz, *Przez dwa milenia do rzymskiej synagogi*, Warszawa 2001, s. 338-341.

⁷⁴ G. Kucharczyk, *Pod rządami półksiężycy*, Poznań 2006, s. 63-65.

⁷⁵ M. Bendza, A. Szymaniuk, *Starożytne patriarchaty...*, dz. cyt., s. 117.

⁷⁶ G. Ignatowski, *Kościół i synagoga...*, dz. cyt., s. 152 n.

⁷⁷ P. Siniscalco, *Starożytne Kościoły...*, dz. cyt., s. 64.

⁷⁸ G. Kucharczyk, *Pod rządami...*, dz. cyt., s. 63-65.

muzułmanów. O radykalizowaniu stanowiska islamu wobec Jerozolimy może świadczyć fakt, iż na szczycie arabskim w Chartumie w 1967 roku przywódcy arabscy powtórzyli swoje zasady – żadnego pokoju, żadnego uznania, żadnych negocjacji z Izraelem⁷⁹.

Mając to na uwadze, znamienne było wystąpienie zwierzchników głównych wspólnot chrześcijańskich w Izraelu. W oświadczeniu z 1994 roku opowiedzieli się oni za prawnym i politycznym statusem Jerozolimy, który odzwierciedlałby powszechne znaczenie miasta, oraz za międzynarodowymi gwarancjami zapewniającymi trwałość takiego statusu, opracowanego wspólnie przez reprezentantów judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. Uznano, że miejscowi chrześcijanie, tak samo jak inni obywatele, mogą korzystać z podstawowych praw: prawa do wolności kultu, wolności sumienia, swobodnego dostępu do miejsc świętych, posiadania własnych instytucji (kościół, klasztorów). O ile chrześcijanie uznali podobne i równoległe prawa wyznawców judaizmu oraz islamu⁸⁰, o tyle ich apele nie zawsze były wysłuchiwane przez przedstawicieli islamu. Przykładem może być fakt, że prawosławny klasztor położony niedaleko Bazyliki Narodzenia w Betlejem został przekształcony w rezydencję Jasira Arafata. W 1997 roku ten sam los spotkał klasztor prawosławny w Hebronie⁸¹. Łaciński patriarcha Jerozolimy Michel Sabbah podczas Specjalnego Zgromadzenia Biskupów poświęconego Azji w 1998 roku stwierdził, że od pokoju w Jerozolimie zależy przetrwanie mieszkających tam chrześcijan⁸².

Znamienne wydają się słowa Kustosza Ziemi Świętej Pierbattisty Pizzaballi, który stwierdził: „Niemal każdego dnia – powtarzam, niemal codziennie – nasze (chrześcijańskie) wspólnoty są na tych terenach atakowane przez islamskich ekstremistów (...)”⁸³. Kustosz przyznał, że napaści na chrześcijan często odbywają się przy cichym przyzwoleniu władz Autonomii Palestyńskiej⁸⁴. Trudno byłoby za taki stan rzeczy winić wszystkich muzułmanów. Przy okazji trzeba zauważyć, że większość wyznawców islamu żyjących obecnie w Jerozolimie to sunnici⁸⁵.

W obecnych czasach muzułmanie w Jerozolimie nie stanowią już większości. Rocznik statystyczny z 2000 roku wymienia tam 1204

⁷⁹ I. Lasota, *Arabowie i Żydzi*, New York 1990, s. 69-70.

⁸⁰ M. Choroszewicz, *Przez dwa...*, dz. cyt., s. 343 n.

⁸¹ G. Kucharczyk, *Pod rządami...*, dz. cyt., s. 69.

⁸² G. Ignatowski, *Kościół i synagoga...*, dz. cyt., s. 148.

⁸³ G. Kucharczyk, *Pod rządami...*, dz. cyt., s. 66 n.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ K. Kostrzębska, *Hebrajski...*, dz. cyt., s. 89.

synagogi, 158 kościołów oraz 73 meczety⁸⁶. Często chcąc osiągnąć własne cele religijne, muzułmanie stosują metody prawnie niedozwolone.

Sytuacja islamu w Jerozolimie ulegała na przestrzeni wieków częstym zmianom. Bez wątplenia przez wiele stuleci religia ta dominowała w Jerozolimie. Istotna była obecność Kopyły na Skale oraz meczetu Al-Aksa. Po Mekce i Medynie są to miejsca najświętsze dla muzułmanów. Jan Paweł II w Liście apostolskim *Redemptoris anno* (z 20 kwietnia 1984 roku) na temat Jerozolimy – świętego miasta trzech wielkich religii monoteistycznych – zaznaczał, iż chrześcijanie, muzułmanie oraz żydzi powinni robić wszystko, aby zapewnić i zachować niepowtarzalny charakter Jerozolimy.

O tym, że możliwe jest zgodne współżycie muzułmanów z innymi religiami w Jerozolimie, może świadczyć chociażby przykład Konstytucji Medyńskiej, zwanej też Konstytucją Roku Pierwszego. To na jej mocy chrześcijańscy mieszkańcy Medyny tworzyli z wiernymi Proroka jedną społeczność, zachowując własne przekonania religijne⁸⁷.

Można zatem przypuszczać, że muzułmanie będą skłonni do zawarcia podobnych kompromisów w sprawie Jerozolimy. Jednak ich bezwzględne przekonanie o przynależności ważnych miejsc w Jerozolimie tylko do wyznawców islamu może utrudnić ten proces.

~•~

MARCIN IMACH Islam w Jerozolimie

Streszczenie

W ostatniej dekadzie coraz wyraźniejsza staje się ekspansja terytorialna islamu na Bliskim Wschodzie. Na terenie tym leży Jerozolima, miasto ważne dla trzech wielkich religii monoteistycznych. Na pytanie, jakie stanowisko zajmą muzułmanie w przypadku tego miasta, odpowiedź sugeruje prześledzenie losów Jerozolimy pod panowaniem islamskim. W związku z tym w pierwszej części artykułu zaprezentowano dzieje Jerozolimy przed pojawieniem się w niej islamu. Na-

⁸⁶ Zob. www.macierz.org.pl/artykuly/sufizm/znaczenie-jerozolimy-i-haramasz-szarif-w-mistycznym-islamie.html [dostęp: 12.02.2015].

⁸⁷ E. Sakowicz, *Historia dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego*, [w:] tenże (red.), *Czy islam jest religią...*, dz. cyt., s. 127 n.

stępnie przedstawiono okres pomiędzy 638 rokiem a wyprawami krzyżowymi – czas panowania islamu. Kolejna część ukazała lata wypraw krzyżowych, będące splotem dominacji islamu i chrześcijaństwa w Jerozolimie. Dalsze punkty przedstawiły historię Jerozolimy pod panowaniem tureckim oraz w czasach współczesnych.

Słowa kluczowe: islam, Izrael, Jerozolima, muzułmanie, Świątynia Jerozolimska.

MARCIN IMACH
Islam in Jerusalem

Abstract

In the last ten years Islam has gained much new territory in the Near East. The one city of equal importance to all three great monotheistic religions there is Jerusalem. What Jerusalem means to Muslims is plain from the history of their rule there. The first section of this article tells about the times before the Muslim conquest of the city. The second part focuses on the Muslim rule from 638 up to the time of the crusades. The next part provides an overview of the crusades and the hard times when the reins of control over the city were passing between the hands of Muslims and Christians. It then proceeds to describe the history of Jerusalem under the Turkish rule. The final section presents the modern history of the city.

Keywords: Islam, Jerusalem, Muslims, the Jewish Temple in Jerusalem.